

Piotr Nazarewicz

Szczególne rodzaje indosu wekslowego

Palestra 41/9-10(477-478), 30-44

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Szczególne rodzaje indosu wekslowego

I. Uwagi wstępne

Indos jest szczególnym sposobem przenoszenia praw z weksła wykształconym przez prawo wekslowe i zarazem odrębnym od znanych powszechnie prawa cywilnemu. Prawo wekslowe wyraźnie wyodrębnia trzy rodzaje indosu: indos, za pomocą którego przenosi się prawa z weksła (indos własnościowy); indos, za pomocą którego ustanawia się pełnomocnictwo do ściągnięcia sumy wekslowej (indos pełnomocniczy lub inkasowy); indos, za pomocą którego ustanawia się zastaw na wierzytelności ucieleśnionej w wekslu (indos zastawniczy). Ze względu na szczegółowe regulacje można także wyróżnić indos zwrotny (art. 11 ust. 3 pr. weksl.), indos na okaziciela (art. 12 pr. weksl.), indos pełny i indos *in blanco* (art. 13 pr. weksl.) oraz indos poteterminowy (art. 20 pr. weksl.). Praktyka wykształciła również indos gwarancyjny i powierniczy. Można więc wyróżnić indosy z punktu widzenia ich szaty zewnętrznej (indosy zupełne, *in blanco* i na okaziciela) lub ich skutków prawnych (własnościowe, pełnomocnicze, zastawnicze, zwrotne, poteterminowe, gwarancyjne i powiernicze)¹.

Zasadniczym rodzajem indosu, w którym skupiają się wszystkie jego typowe

cechy, jest indos własnościowy zupełny. Pozostałe natomiast indosy należy zaliczyć do szczególnych postaci indosu wekslowego. Przedmiotem niniejszego opracowania będzie zatem indos niezupełny, na okaziciela, pełnomocniczy, zastawniczy, zwrotny, poteterminowy, gwarancyjny oraz powierniczy.

II. Indos niezupełny (*in blanco*)

1. Forma

Zgodnie z art. 13 ust. 2 pr. weksl. indos może nie wymieniać indosatariusza lub może ograniczyć się do samego podpisu indosanta. W obu tych wypadkach mamy do czynienia z indosem *in blanco*. Indos taki może mieć więc formę samego podpisu indosanta, formę indosu na okaziciela - art. 12 ust. 3 pr. weksl. lub formę, która różni się od indosu pełnego jedynie tym, że nie zawiera oznaczenia indosatariusza, np. „Ustępuję na zlecenie – Jan Nowak”. Wyłącznie indos *in blanco* ograniczony do podpisu indosanta musi być dla swojej ważności złożony na odwrotnej stronie weksła - art. 13 ust. 2 pr. weksl. Pozostałe postacie indosu niezupełnego mogą być natomiast skutecznie złożone na przedniej stronie weksła.

2. Uprawnienia indosatariusza

Indos *in blanco* ma charakter indosu własnościowego. Posiada zatem jego właściwości i funkcje. Indos taki nie przerywa szeregu indosów. Zgodnie bowiem z art. 16 ust. 1 pr. weksl., legitymowanym formalnie z weksla, jest każdy, kto ma weksel i wykaże swoje prawo nieprzerwanym szeregiem indosów, chociażby ostatni indos był *in blanco*. W przypadku natomiast, gdy po indosie niezpełnym następuje dalszy indos, to uważa się, że indosant, który go podpisał, nabył weksel na mocy indosu *in blanco*. Dzięki takiemu indosowi weksel może przejść przez ręce dowolnej liczby osób bez ich przystąpienia do zobowiązania wekslowego. Przeniesienie w tym wypadku weksla może bowiem nastąpić jedynie przez jego wręczenie, a więc bez indosowania.

Z art. 14 pr. weksl. wynika, że indosatariusz otrzymując weksel z indosem *in blanco* może go wypełnić nazwiskiem własnym lub innej osoby, na którą chce przenieść prawa wekslowe. Z chwilą jego uzupełnienia traci on jednak charakter indosu *in blanco*. Indosatariusz może w zasadzie wpisać tylko swoje nazwisko lub nazwisko wskazanej wyżej osoby. Niedopuszczalne będą natomiast dodatki, które zmieniają sytuację prawną poprzednika, a więc indosanta *in blanco*, np. klauzula „nie na zlecenie”, „bez protestu” itp. Należy jednak uznać, że wprowadzenie innego obojętnego dodatku byłoby bez znaczenia prawnego, np. oznaczenie miejsca zamieszkania indosatariusza². Wypełnić indos *in blanco* może nie tylko osoba, która nabyła weksel na podstawie tego indosu. Znajdujące się na wekslu indosy *in blanco* może

także wypełnić każdy wekslowy następcą tej osoby. Można to zrobić w każdym czasie, a więc nawet po śmierci indosanta *in blanco*. Wypełnienie musi być jednak zgodne z przepisami art. 16 ust. 1 pr. weksl. W przeciwnym bowiem wypadku może nastąpić przerwa w szeregu indosów, co pozbawia posiadacza korzyści wynikających z legitymacji formalnej³.

Osoba, która nabyła weksel na podstawie indosu *in blanco* może go dalej indosować *in blanco* lub na określoną osobę za pomocą indosu imiennego. Może go również przenieść przez samo wręczenie weksla bez wypełnienia indosu i bez indosowania. W tym przypadku nie zaciągnie zobowiązania wekslowego.

Indos niezpełny stosunkowo często występuje w obrocie wekslowym. Trzeba jednak pamiętać o niebezpieczeństwach związanych z takim indosem. Złodziej lub znalazca weksla może go bowiem przenieść na osobę trzecią, która stanie się jego właścicielem i wierzycielem wekslowym, jeżeli działała w dobrej wierze. Można temu zapobiec przez wypełnienie indosu nazwiskiem indosatariusza.

III. Indos na okaziciela

Indos na okaziciela jest równoznaczny z indosem *in blanco* – art. 12 ust. 3 pr. weksl. Na takim wekslu mogą być zatem skutecznie zamieszczone dalsze indosy. Stanowi on w istocie jedną z form indosu *in blanco*. Od indosu niezpełnego różni się tym, że wymienia indosatariusza, ale tym indosatariuszem jest okaziciel weksla. W przypadku indosu na okaziciela odpada także przewidziana w art. 14 ust. 1 pr. weksl. możliwość wypełnienia indosu nazwiskiem włas-

nym lub innej osoby. Indos ten może mieć następującą formę: „Ustępuję na zlecenie okaziciela – Jan Nowak”. W podanym przykładzie Jan Nowak jest indosantem.

Posiadacz weksla z takim indosem może go dalej indosować indosem *in blanco* lub na okaziciela. Może również przenieść weksel przez jego wręczenie innej osobie bez indosowania. Należy podkreślić, że taki indos nie przemienia weksla w papier wartościowy na okaziciela. Po indosie na okaziciela można skutecznie zamieścić dalsze indosy na okaziciela, *in blanco* lub pełne.

IV. Indos pełnomocniczy

1. Forma i charakter prawny indosu

Indos, który zawiera wzmiankę „waluta do odebrania”, „do inkasa”, „*per procura*” lub oznaczającą tylko pełnomocnictwo jest indosem pełnomocniczym (art. 18 ust. 1 pr. weksl.). Indos taki różni się od indosu własnościowego tym, że nie przenosi własności weksla i inkorporowanej w nim wierzytelności na indosatariusza. Indosatariusz pełnomocniczy uzyskuje jedynie pełnomocnictwo do wykonywania wszystkich praw z weksla. Pełnomocnictwo zawarte w tym indosie należy uznać za *sui generis*, szczególną instytucję prawa wekslowego. Indos pełnomocniczy nazywany także zastępczym lub inkasowym może mieć np. formę: „Ustępuję na zlecenie Marka Kowalskiego. Waluta do inkasa – Jan Nowak”. W podanym przykładzie Marek Kowalski jest indosatariuszem, a Jan Nowak indosantem pełnomocniczym. W praktyce najczęściej indosatariuszem zastępczym jest bank, w którym

remitent lub ostatni indosatariusz własnościowy ma swój rachunek bankowy.

W doktrynie sporne jest, czy indos zastępczy może przybrać formę indosu *in blanco*. Część przedstawicieli doktryny twierdzi, że indos ten musi być dokonany jako zupełny, a więc powinien zawierać oznaczenie indosatariusza oraz wzmiankę oznaczającą pełnomocnictwo⁴. Inni natomiast wskazują, że indos pełnomocniczy może mieć formę indosu *in blanco*⁵. Sąd Najwyższy w orzeczeniu IC 1144/29 z 4 marca 1930 r. także stwierdził, że indos zastępczy nie może być dokonany ani *in blanco*, ani przez proste wręczenie, gdyż musi zawierać wyraźną wzmiankę oznaczającą pełnomocnictwo⁶. Z art. 18 ust. 1 pr. weksl. wynika, że taki indos musi zawierać wzmiankę oznaczającą pełnomocnictwo. Oznaczenie indosatariusza nie jest obligatoryjne. Indos pełnomocniczy może zatem mieć formę indosu *in blanco*, ale nie może ograniczać się tylko do podpisu indosanta, np. „Waluta do inkasa – Jan Nowak”. Taki indos upoważnia więc posiadacza oraz każdego jego następcę, na którego weksel przeszedł na zasadzie zastępczego indosu *in blanco*, do działań w granicach art. 18 ust. 1 pr. weksl. Należy także zauważyć, że w tym przypadku indosatariusz pełnomocniczy może ze skutkiem indosu zastępczego przenieść weksel na inną osobę przez proste wręczenie⁷.

W doktrynie sporne jest także zagadnienie dotyczące umieszczenia indosu zastępczego na wekslu imiennym (art. 11 ust. 2 pr. weksl.). Mając na uwadze istotę tego indosu należy stwierdzić, że można go skutecznie zamieścić także na takim wekslu. Art. 11 ust. 2 pr. weksl. dotyczy bowiem jedynie indosu własnościowego, w wyniku którego dochodzi

do przeniesienia praw wekslowych. Indos pełnomocniczy stwarza natomiast jedynie pełnomocnictwo do wykonywania tych praw. Z tego względu należy uznać, że taki indos będzie w tym wypadku dopuszczalny i skuteczny. Z powyższych względów indos zastępczy może również skutecznie zamieścić indosatariusz, któremu zabroniono dalszego indosowania (art. 15 ust. 2 pr. weksl.)⁸.

Charakter prawny indosu pełnomocniczego jest złożony. Na zewnątrz, a więc w stosunku do osób trzecich, indosatariusz występuje jako pełnomocnik indosanta, który może wykonywać wszystkie prawa z weksła. Ten stosunek zewnętrzny jest unormowany przez przepisy prawa wekslowego.

Oprócz tego stosunku należy także wyróżnić wewnętrzny stosunek indosanta do indosatariusza, który zazwyczaj oparty jest na umowie zlecenia (art. 734 k.c.). Wzajemne prawa i obowiązki tych podmiotów należy zatem ocenić na podstawie przepisów powszechnego prawa cywilnego. Stosunek wewnętrzny znajduje się zatem poza zakresem prawa wekslowego. Indosatariusz będzie więc odpowiadał za powstałą szkodę, jeżeli np. nie przedstawił weksła do zapłaty lub nie zlecił dokonania w odpowiednim czasie protestu. Roszczenia indosanta do indosatariusza pełnomocniczego nie wynikają zatem z samego weksła, a ze stosunku podstawowego łączącego indosanta z indosatariuszem. Nie mogą być zatem dochodzone w tzw. procesie wekslowym (art. 486 § 1 k.p.c.).

2. Prawa i obowiązki indosatariusza

Jak już stwierdzono indosatariusz pełnomocniczy może wykonywać wszyst-

kie prawa z weksła. Jest on więc uprawniony m.in. do: przedstawienia weksła do przyjęcia, zainkasowania sumy wekslowej, zlecenia dokonania protestu, żądania wydania wtóropisu, podjęcia sumy wekslowej z depozytu, zaskarżenia weksła w przypadku nieotrzymania zapłaty. W doktrynie występuje spór, czy indosatariusz *per procura* może wszystkie te prawa wykonywać samodzielnie we własnym imieniu, czy też jest on upoważniony do przedsięwzięcia powyższych czynności jedynie w imieniu indosanta, jako swego mocodawcy. Szczególnie spór ten dotyczy uprawnienia indosatariusza do wytoczenia powództwa o zapłatę należności wekslowej.

Najdalej idący pogląd reprezentuje A. Glasner, który twierdzi, że indosatariusz zastępczy nie jest uprawniony do wytaczania powództwa ani w imieniu własnym, ani w imieniu indosanta. Według niego bowiem pełnomocnictwo zawarte w indosie *per procura* jest jedynie pełnomocnictwem ogólnym⁹. St. Goldberger uważa natomiast, że indos *per procura* uprawnia indosatariusza do wykonywania wszystkich praw z weksła w imieniu własnym. Dotyczy to także dochodzenia praw z weksła w drodze procesu cywilnego¹⁰. W doktrynie przeważa pogląd, że indosatariusz zastępczy jest upoważniony do wykonywania praw z weksła jedynie w imieniu indosanta. Powództwo indosatariusz może zatem wytoczyć wyłącznie w imieniu indosanta¹¹. Orzecznictwo sądowe także nie jest w tej sprawie zgodne. Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 21 maja 1929 r., III 2.C. 123/29 przyznał indosatariuszowi pełnomocniczemu uprawnienie zaskarżenia weksła w imieniu własnym¹². W orzeczeniach natomiast z 18 października

1927 r., III Rw 670/27¹³ i z 2 maja 1930 r., III Rw 31/30¹⁴ uznał, że taki indosatariusz może wytoczyć powództwo wyłącznie w imieniu indosanta.

Mając na uwadze charakter przedmiotowego indosu należy uznać, że wszystkie czynności indosatariusz dokonuje jako pełnomocnik, którego umocowanie wynika z indosu *per procura*. Jego mocodawcą pozostaje indosant, który jest właścicielem weksla i wierzycielem wekslowym. Do wykonywania praw z weksla należy także zaliczyć wytoczenie powództwa o zapłatę sumy wekslowej. Indosatariusz pełnomocniczy może także dochodzić roszczeń z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia (art. 76 pr. weksl.). Indosatariusz zastępczy nie potrzebuje osobnego pełnomocnictwa procesowego, gdyż pełnomocnictwo to wynika już z indosu *per procura*¹⁵. Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 18 października 1927 r., III Rw 670/27 stwierdził, że indos do inkasa jest pełnomocnictwem do zainkasowania i zaskarżenia weksla¹⁶. Należy także uznać, że indosatariusz zastępczy nie musi spełniać warunków określonych w art. 87 k.p.c.¹⁷ Indosatariusz jest także uprawniony do indosowania weksla, ale jedynie ze skutkiem pełnomocnictwa. W przypadku zatem, gdy indosatariusz dokona indosu własnościowego, to taki indos nie jest nieważny. Wywoła on tylko skutki indosu pełnomocniczego. W stosunku wewnętrznym uprawnienie to może zostać umownie ograniczone lub wyłączne na podstawie art. 738 § 1 k.c. Dla dłużnika wekslowego powyższa okoliczność nie będzie miała jednak znaczenia. Dłużnik ten nie ma bowiem ani prawa, ani obowiązku badania, czy indosatariusz *per procura* miał uprawnienie do dalszego indosowania weksla.

Indosatariusz *per procura* jest nie tylko uprawniony, ale także zobowiązany do wykonania określonych czynności w imieniu indosanta (art. 734 § 1 k.c.). Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 25 maja 1934 r., C II 365/34 stwierdził, że: „oddanie weksla do inkasa z poleceniem złożenia protestu w razie niezapłacenia i przyjęcie tego zobowiązania mieści w sobie nie tylko upoważnienie do wypełnienia weksla, ale nakłada taki obowiązek, skoro wypełnienie to było konieczne do złożenia protestu”¹⁸. Po zainkasowaniu należności wekslowej indosatariusz jest zobowiązany do jej wydania indosantowi na podstawie art. 740 k.c. Jak już stwierdzono wzajemne prawa i obowiązki indosanta i indosatariusza będą wynikały z zawartej przez nich umowy i przepisów kodeksu cywilnego. W szczególności dotyczy to kwestii wynagrodzenia indosatariusza pełnomocniczego (art. 735 k.c.) i zwrotu poniesionych przez niego wydatków (art. 742 k.c.).

3. Wpływ na legitymację formalną

Indosatariusz pełnomocniczy ma legitymację formalną z art. 16 ust. 1 pr. weksl. Dłużnik może mu więc zapłacić sumę wekslową ze skutkami z art. 40 ust. 3 pr. weksl. Nie jest zatem zobowiązany do sprawdzenia podpisów indosantów. Zapłata nie będzie jednak skuteczna, jeżeli dłużnik wiedział lub z łatwością mógł się dowiedzieć o odwołaniu pełnomocnictwa.

Indos pełnomocniczy nie pozbawia indosanta legitymacji formalnej, jeżeli weksel znajduje się w jego ręku. Indosant może w każdej chwili przekreślić własny indos. Nawet bez przekreślenia

indosu pełnomocniczego może on wykonywać wszystkie prawa z weksla, a więc np. indosować weksel indosem własnościowym, zastawniczym lub pełnomocniczym. Nabywca takiego weksla będzie miał legitymację formalną. Indos zastępczy nie przerywa bowiem szeregu indosów. Indosant może także w imieniu własnym zaskarżyć weksel¹⁹.

4. Powstanie i wygaśnięcie pełnomocnictwa z indosu

Skutki indosu pełnomocniczego powstają dopiero wówczas, gdy weksel z takim indosem zostanie wydany indosatariuszowi zastępczemu. Samo zamieszczenie indosu na wekslu nie wywołuje bowiem jeszcze żadnych skutków prawnych.

W stosunku zewnętrznym, a więc wobec osób trzecich, pełnomocnictwo wynikające z indosu zastępczego wygasa w przypadku, gdy weksel ponownie znajdzie się w ręku indosanta, lub gdy nastąpi skreślenie indosu pełnomocniczego. Pełnomocnictwo to wygaśnie więc również przez indosowanie weksla na mocodawcę (indosanta zastępczego)²⁰. Dokonanie dalszego indosu zastępczego także spowoduje, że dotychczasowe pełnomocnictwo wygaśnie. Jak już stwierdzono indosant nawet bez skreślenia swojego indosu *per procura* może przenieść weksel na inną osobę za pomocą indosu własnościowego. Również i w tym wypadku wygaśnie pełnomocnictwo objęte indosem zastępczym.

Inne sposoby odwołania pełnomocnictwa nie będą skuteczne wobec osób trzecich, które biorą udział w stosunku wekslowym. Zapłata sumy wekslowej dokonana na rzecz indosatariusza pełnomocniczego nie zwalnia jednak dłużnika

z zobowiązania, jeżeli wiedział on o odwołaniu pełnomocnictwa lub z łatwością mógł się o tym dowiedzieć.

W wewnętrznym stosunku indosanta do indosatariusza zastępczego pełnomocnictwo może być odwołane w każdym czasie, chyba że strony inaczej się umówiły.

Zgodnie z art. 18 ust. 3 pr. weksl. pełnomocnictwo zawarte w indosie zastępczym nie wygasa przez śmierć mocodawcy (indosanta *per procura*) ani przez to, że utracił on zdolność do czynności prawnych. Przyjęto tu więc taką samą zasadę, jaka obowiązuje przy prokurze (art. 64 § 3 k.h.).

5. Zarzuty dłużnika

Dłużnicy mogą zastrzegać się wobec posiadacza weksla tylko zarzutami służyącymi im przeciwko indosantowi (art. 18 ust. 2 pr. weksl.), gdyż indosatariusz *per procura* działa jedynie w imieniu i na rzecz indosanta. Nie mogą zatem zastrzegać się zarzutami, które przysługują im osobiście w stosunku do indosatariusza pełnomocniczego. Są oni więc uprawnieni do zgłoszenia zarzutów obiektywnych oraz zarzutów subiektywnych, które im przysługują wobec indosanta pełnomocniczego. Mogą również podnieść zarzut, że indos pełnomocniczy jest nieważny oraz zarzuty z czynności dokonanych przez indosatariusza jako pełnomocnika indosanta (np. zarzut prolongaty, ugody, nowacji itp.)²¹.

V. Indos zastawniczy

1. Forma i charakter prawny indosu

Indos, który zawiera wzmiankę „waluta na zabezpieczenie”, „waluta w za-

staw”, lub jakąkolwiek inną wyrażającą zastaw, jest indosem zastawniczym (art. 19 ust. 1 pr. weksl.). Indos zastawniczy może mieć także formę indosu *in blanco*, np. „Waluta w zastaw – Jan Nowak”. Indosatariuszem zastawniczym będzie wówczas osoba, której indosant wręczył weksel zawierający powyższą wzmiankę. Wszystkich następców tej osoby należy uważać jedynie za jej pełnomocników, gdyż zastawnik może indosować weksel jedynie ze skutkami indosu pełnomocniczego. Indos zastawniczy można zamieścić na wekslu imiennym (art. 11 ust. 2 pr. weksl.). Może go także skutecznie zamieścić indosatariusz, któremu zabroniono dalszego indosowania (art. 15 ust. 2 pr. weksl.), gdyż zakaz ten dotyczy indosu własnościowego.

Indos ten ma na celu ustanowienie zastawu na wierzytelności wekslowej. Obok innych form zastawu przewidzianych przez powszechne prawo cywilne przepis art. 19 pr. weksl. stwarza szczególną formę zastawu na wekslu. Przedmiotem zastawu jest cały weksel, a w konsekwencji cała suma weksłowa. Należy zaznaczyć, że przy indosie zastawniczym weksel nadal pozostaje własnością indosanta (zastawcy). Indosatariusz (zastawnik) jest dzierżycielem weksła, który może w zasadzie wykonywać wszystkie prawa z weksła. W praktyce indos zastawniczy najczęściej występuje przy udzielaniu kredytu indosantowi przez bank, który zabezpiecza jego zwrot ustanowieniem zastawu na wekslu. Do zastawu weksłowego stosuje się także przepisy art. 327–335 k.c., które regulują zastaw na prawach²².

Indos zastawniczy zakłada istnienie pomiędzy indosantem a indosatariuszem

umowy dotyczącej zabezpieczenia przypadającej od indosanta należności. Treścią takiej umowy jest obciążenie weksła prawem, na mocy którego indosatariusz (zastawnik) będzie mógł dochodzić zaspokojenia z sumy wekslowej z pierwszeństwem przed wierzycielami osobistymi indosanta, z wyjątkiem tych, którym z mocy ustawy przysługuje pierwszeństwo szczególne (art. 306 k.c.).

2. Prawa i obowiązki indosatariusza

Indos zastawniczy stwarza dla indosatariusza prawo do weksła i do sumy wekslowej. Jego prawa są jednak ograniczone, gdyż właścicielem weksła pozostaje zastawca (indosant). Indosatariusz jako posiadacz weksła z tytułu zastawu może wykonywać wszystkie czynności związane z dochodzeniem sumy wekslowej. Nie może on jednak rozporządzać tym wekslem i przenieść na inną osobę prawa weksłowe w drodze indosu własnościowego. Jego indos ma zawsze jedynie znaczenie indosu pełnomocniczego (art. 19 ust. 1 pr. weksl.), choćby miał formę indosu własnościowego. Indosatariusz pełnomocniczy, który nabył taki weksel może go także dalej indosować tylko ze skutkiem indosu pełnomocniczego. Indosatariusz nie może ustanowić w sposób weksłowo skuteczny dalszego indosu zastawniczego. Indosatariusz zastawniczy jest w szczególności uprawniony do odebrania od dłużnika całej sumy wekslowej, do złożenia protestu lub wykonania regresu. Może on również we własnym imieniu wytoczyć na podstawie posiadanego weksła powództwo o zapłatę sumy wekslowej.

Realizacja zastawu odbywa się w ten sposób, że indosatariusz ściągnie sumę

wekslową i zaspokoi swoją wierzytelność, która jest tym zastawem zabezpieczona. W przypadku, gdy wierzytelność ta odpowiada wysokością sumie wekslowej, to indosatariusz zastawniczy zatrzyma całą powyższą sumę na pokrycie tej należności. W sytuacji natomiast, gdy wierzytelność jest mniejsza od sumy wekslowej, to indosatariusz obowiązany będzie zwrócić tę nadwyżkę indosantowi²³.

3. Odpowiedzialność wekslowa indosanta zastawniczego

W doktrynie spornym zagadnieniem jest odpowiedzialność wekslowa indosanta (zastawcy) względem indosatariusza (zastawnika). Według St. Wróblewskiego indosant zastawniczy nie ponosi takiej odpowiedzialności, gdyż mają tu zastosowanie jedynie przepisy powszechnego prawa cywilnego²⁴. Natomiast A. Glasner i A. Thaler²⁵ oraz J. Rosenblüth²⁶ uważają, że indosant odpowiada wekslowo. We współczesnej nauce prawa uzyskała przewagę druga koncepcja, która wydaje się bardziej uzasadniona²⁷.

Odpowiedzialności wekslowej indosanta zastawniczego nie wyklucza bowiem żaden pozytywny przepis prawa wekslowego. Indosant oddając weksel w zastaw w formie przewidzianej przez prawo wekslowe daje jednocześnie zapewnienie, że suma wekslowa zostanie zapłacona w terminie płatności. Za przyjęciem odpowiedzialności wekslowej indosanta przemawia także fakt, że przedmiotem zastawu jest wierzytelność wekslowa, a więc zastawca powinien odpowiadać wekslowo, bo inaczej cel takiego zastawu byłby chybiony. Indosant będzie zatem odpowiadał tylko wobec

swego bezpośredniego indosatariusza zastawniczego. W tym przypadku indosant może zastrzekać się wszystkimi zarzutami, które wynikają ze stosunku wekslowego zachodzącego między nim a tym indosatariuszem (np. że wierzytelność zabezpieczona zastawem już wygasła lub uległa prolongacie)²⁸.

4. Wpływ na legitymację formalną

Tylko indosatariusz posiadający weksel z nieskreślonym indosem zastawniczym ma legitymację formalną z art. 16 ust. 1 pr. weksl. W tym przypadku będzie więc miał zastosowanie art. 40 ust. 3 pr. weksl. Należy także przyjąć, że indos zastawniczy nie pozbawia indosanta legitymacji formalnej, jeżeli weksel znajduje się w jego ręku. Może on wówczas przekreślić własny indos, a nawet bez jego wykreślenia dalej weksel indosować. Indos zastawniczy nie przerywa więc szeregu indosów.

5. Powstanie i wygaśnięcie zastawu

Skutki indosu zastawniczego powstają dopiero z chwilą wydania indosatariuszowi (zastawnikowi) przez indosanta (zastawcę) weksla zawierającego taki indos.

Do wewnętrznego stosunku zachodzącego między indosantem a indosatariuszem będą miały zastosowanie przepisy powszechnego prawa cywilnego. W tym stosunku prawo cywilne określa więc przypadki wygaśnięcia zastawu ustanowionego na wekslu za pomocą indosu zastawniczego. Indos ten w stosunku wewnętrznym ma znaczenie tylko wtedy, gdy istnieje wierzytelność zabezpieczona zastawem. W przypadku więc,

gdy określone prawo nie powstało lub wierzytelność wygasła przed odbiorem sumy wekslowej, to indosatariusz nie uzyskuje do niej żadnych praw. W tym wypadku indosantowi przysługuje roszczenie o zwrot weksła. Indosatariusz, który odebrał już sumę wekslową będzie zobowiązany do jej wydania indosantowi²⁹.

W stosunku zewnętrznym, a więc między indosatariuszem zastawniczym a dłużnikami wekslowymi, prawo zastawu gaśnie jedynie przez zwrot weksła indosantowi lub skreślenie indosu zastawniczego.

6. Zarzuty dłużnika

Zgodnie z art. 19 ust. 2 pr. weksl. dłużnicy wekslowi nie mogą zastrzegać się w stosunku do posiadacza (indosatariusza zastawniczego) zarzutami opartymi na swych stosunkach osobistych z indosantem (zastawcą), chyba, że posiadacz, biorąc weksel, działał świadomie na szkodę dłużnika. W przypadku zatem zarzutów skutki są takie same jak przy indosie własnościowym. Dłużnikom, zatem przysługują zarzuty obiektywne oraz wyjątkowo subiektywne, a więc oparte na ich stosunkach z indosantem, jeżeli posiadacz (indosatariusz zastawniczy) działał świadomie na ich szkodę³⁰. Dłużnicy muszą jednak w tym przypadku udowodnić, że indosatariusz nabył weksel na podstawie indosu zastawniczego wyłącznie w celu pozbawienia ich zarzutów osobistych. Indosatariusz musi mieć zatem świadomość, że poniosą oni szkodę wskutek nabycia przez niego weksła. Dłużnicy mogą także podnieść zarzut, że indos zastawniczy jest nieważny.

VI. Indos zwrotny

Indos zwrotny występuje wówczas, gdy osoba, która już odpowiada z danego weksła, nabyła go na podstawie indosu własnościowego. Traci ona wówczas prawo regresu do tych swoich poprzedników, którym odpowiada z poprzedniego swego podpisu. Nie dochodzi jednak w tym wypadku do wygaśnięcia zobowiązania wekslowego. Indosatariusz, który przez indos zwrotny nabył weksel może go dalej indosować. Jego następcy uzyskują prawa wekslowe przeciwko wszystkim poprzednikom. W przypadku zatem, gdy weksel indosowali kolejno A-B-C-D-A-E-F, to B, C i D nie odpowiadają wobec A, ale odpowiadają wobec E i F. Należy także zaznaczyć, że całe zobowiązanie wekslowe gaśnie wówczas, gdy weksel w terminie płatności znalazł się wskutek indosu zwrotnego w ręku akceptanta³¹.

VII. Indos poterminowy

1. Charakter prawny i forma indosu

Prawo wekslowe rozróżnia dwa rodzaje indosu poterminowego – indos po terminie płatności i indos po proteście z powodu niezapłacenia lub po upływie terminu ustanowionego dla protestu (art. 20 ust. 1 pr. weksl.). Według art. 20 ust. 1 zd. 1 pr. weksl. indos po terminie płatności ma te same skutki, co indos przed tym terminem. Mimo nadejścia terminu płatności weksła (art. 33–37 pr. weksl.) może on być więc indosowany ze skutkiem zwykłego indosu aż do upływu terminu określonego w art. 44 ust. 3 pr. weksl. Po nadejściu terminu płatności, a przed terminem ustanowio-

nym dla protestu, indosowanie weksla nie różni się zatem od indosowania przed terminem płatności.

Indos z art. 20 ust. 1 pr. weksl. jest indosem poteterminowym *sensu largo*. Indos dokonany po proteście z powodu niezapłacenia lub po upływie terminu ustanowionego dla protestu ma natomiast tylko skutki zwykłego przelewu – art. 20 ust. 1 zd. 2 pr. weksl. Jedynie taki indos jest indosem poteterminowym *sensu stricto*³².

Skutki z art. 20 ust. 1 zd. 2 pr. weksl. ma indos dokonany po proteście z powodu niezapłacenia, choćby protest na podstawie art. 43 ust. 3 w zw. z art. 44 ust. 5 pr. weksl. został dokonany przed terminem płatności. Powyższe skutki wystąpią po całkowitym upływie terminu ustanowionego dla protestu (art. 44 ust. 3 pr. weksl.) nawet wówczas, gdy posiadacza zwolniono od dokonania protestu (art. 46 pr. weksl.). Według orzeczenia Sądu Najwyższego z 5 grudnia 1928 r., Rw 2561/28 indos należy uważać za dokonany po czasie protestu, jeżeli weksel został wręczony indosatariuszowi dopiero po tym czasie, chociaż sama treść oświadczenia indosowego została napisana na wekslu przed terminem płatności³³.

Indos poteterminowy, chociaż ma skutki przelewu, posiada formę indosu własnościowego, a więc indosu pełnego lub *in blanco*. W tym przypadku każdego nabywcę weksla, który mógł wypełnić indos swoim nazwiskiem należy uważać za cesjonariusza indosanta *in blanco*. Przepisu art. 20 pr. weksl. nie można jednak stosować w sytuacji, gdy posiadacz weksla legitymuje się indosem *in blanco*, który pochodzi z czasu przed protestem³⁴.

Indos poteterminowy *sensu stricto* przybiera zatem zawsze postać indosu własnościowego. Należy jednocześnie stwierdzić, że w tym wypadku nie jest wymagana osobna umowa przelewu wierzycelności, gdyż wystarczająca jest forma zwykłego indosu. Przepis art. 20 ust. 1 zd. 2 pr. weksl. modyfikuje bowiem jedynie skutki prawne indosu. Nie zawiera natomiast normy o formie indosu poteterminowego. Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 4 lipca 1935 r., C.I. 2934/34 stwierdził jednoznacznie, że ustawa nie wymaga osobnego przelewu, albowiem zwykły indos dokonany po proteście zastępuje sam przelew³⁵. Każdy dalszy indos dokonany po proteście lub po upływie terminu dla protestu wystarczy również do przeniesienia weksla. Taki indos także będzie miał tylko skutki przelewu.

2. Domniemanie terminu protestu

Z art. 20 ust. 2 pr. weksl. wynika domniemanie prawne (wzruszalne), że indos bez daty został dokonany przed upływem terminu ustanowionego dla protestu. Ciężar dowodu spoczywa na osobie, która twierdzi, że było inaczej. Należy zaznaczyć, że domniemanie to może mieć zastosowanie jedynie wówczas, gdy indos nie był datowany i upłynął bezskutecznie termin ustanowiony dla protestu. W przypadku bowiem, gdy indos zawiera datę według niej należy ocenić czy jest on indosem zwykłym, czy też indosem poteterminowym. Domniemanie to także nie ma zastosowania, jeżeli został dokonany protest. Wynika to pośrednio z treści art. 88 pr. weksl., który określa sposób w jaki należy napisać protest na wekslu lub przedłużku. W przypadku zatem, gdy dokona-

no protestu, to samo miejsce umieszczenia indosu wskazuje czy został on sporządzony przed, czy też po proteście³⁶.

3. Skutki

Jak już stwierdzono indos poteterminowy ma skutki zwykłego przelewu. Indos poteterminowy daje zatem tylko tyle praw, ile przysługiwało indosantowi. Dłużnik może zatem przeciwstawić indosatariuszowi poteterminowemu wszystkie zarzuty oparte na pozawekslowych stosunkach z tym indosantem, który dokonał indosu poteterminowego (art. 513 § 1 k.c.). Indosatariusz nie korzysta więc z przywilejów wynikających z art. 17 pr. weksl.

Indos poteterminowy nie daje również indosatariuszowi korzyści, jakie prawo wekslowe łączy z legitymacją formalną (art. 16 pr. weksl.). W razie zatem zaprzeczenia przez dłużnika musi on udowodnić prawdziwość podpisu indosanta. Dłużnik płacący sumę wekslową indosatariuszowi poteterminowemu nie korzysta z ochrony art. 40 ust. 3 pr. weksl. Jest on zatem zobowiązany do sprawdzenia podpisów indosantów poteterminowych.

Indos poteterminowy nie wywołuje skutków z art. 15 pr. weksl. Indosant poteterminowy nie odpowiada zatem wekslowo. Może on natomiast odpowiadać na podstawie przepisów powszechnego prawa cywilnego z tytułu tej czynności, która była podstawą wręczenia weksła z indosem poteterminowym.

Indosatariusz może dochodzić roszczeń wekslowych bezpośrednio od dłużnika głównego lub wykonać zwrotne poszukiwanie względem poprzedników indosanta poteterminowego. Indosatariusz ten jest bowiem bezpośrednio uprawnio-

ny z weksła, a więc nie ma potrzeby udowadniania nabycia praw innymi dokumentami. Może więc na jego rzecz zostać wydany wekslowy nakaz zapłaty bez konieczności dołączenia do weksła dokumentów, o których mowa w art. 486 § 1 zd. 2 k.p.c.³⁷.

4. Zarzuty dłużnika

Jak już wskazano indosatariusz poteterminowy nie korzysta z przywilejów wynikających z art. 17 pr. weksl. Można mu zatem przeciwstawić wszystkie zarzuty, które są oparte na stosunkach osobistych z tym indosantem, który dokonał indosu poteterminowego. Nie są jednak wobec niego dopuszczalne zarzuty wynikające ze stosunków łączących dłużnika z tymi indosantami, którzy indosowali weksel przed protestem lub przed terminem do protestu. W przypadku więc, gdy osoba A indosowała weksel na B, a B na C, a po proteście C indosowała na D, to dłużnik może wobec osoby D zasłaniać się zarzutami osobistymi, które przysługiwały mu przeciwko C. W tej sytuacji, jeżeli D (indosatariusz poteterminowy) przeniesie weksel za pomocą indosu na E, a E na F itd., to dłużnik może bronić się wobec F zarzutami subiektywnymi (osobistymi), które wynikają z jego stosunków z osobami C, D, E itd.³⁸.

VIII. Indos gwarancyjny

Indos własnościowy, poza swoją główną funkcją polegającą na przeniesieniu weksła wraz z wierzytelnością wekslową, może pełnić funkcję gwarancyjną. Indos gwarancyjny, nazywany także grzecznościowym lub poręczycielskim, występuje wówczas, gdy pewna

osoba formalnie podpisuje weksel w charakterze indosanta, a w rzeczywistości udziela poręczenia za zobowiązanie wekslowe innej osoby. Taki indos pełni wówczas funkcję umowy poręczenia. W przypadku tego indosu stronom nie chodzi o przeniesienie weksla. Celem indosu gwarancyjnego jest bowiem doprowadzenie do powstania odpowiedzialności, o której mowa w art. 15 pr. weksl. Powoduje to zwiększenie wartości weksla. Odpowiedzialność wekslowa indosanta w normalnym wypadku powstaje z mocy ustawy jako uboczny skutek przeniesienia weksla w drodze indosu, a więc nie musi być ona zamierzona przez strony. W przypadku indosu gwarancyjnego powstanie tej odpowiedzialności jest jedynym zamierzonym skutkiem przez strony. Indos taki jest więc skierowany na osiągnięcie podobnego celu do realizowanego przez poręczenie wekslowe³⁹. W przypadku, gdy kilka osób udzieliło poręczenia w formie następujących po sobie indosów, wyłączone jest prawo zwrotnego poszukiwania między tymi osobami. Zarzut, że indos miał charakter grzecznościowy (poręczycielski) jest w zasadzie niedopuszczalny w stosunku do osoby trzeciej, gdyż nie ma on charakteru obiektywnego⁴⁰.

Indos poręczycielski występuje najczęściej w przypadku weksli gwarancyjnych wystawionych *in blanco*. Takie weksle są wręczane celem zabezpieczenia zobowiązania wynikającego z określonego stosunku cywilnoprawnego. W przypadku niewykonania lub nienależytego wykonania tego zobowiązania wierzyciel jako posiadacz weksla, po jego odpowiednim wypełnieniu, będzie mógł na podstawie ostatniego indosu *in*

blanco dochodzić zapłaty sumy wekslowej od wystawcy i indosantów.

IX. Indos powierniczy

1. Charakter prawny i forma indosu

Prawo wekslowe nie zawiera pojęcia indosu powierniczego. W niektórych jednak wypadkach pod formą indosu własnościowego może być ukryty indos zastępczy lub zastawniczy. Forma tego indosu może być również użyta dla jakichkolwiek innych celów, np. w celu zabezpieczenia wykonania umowy zawartej przez indosanta z indosatariuszem lub osobą trzecią. Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 6 lutego 1935 r., C.II 2411/34 jednoznacznie stwierdził, że weksel może być oddany w zastaw lub do inkasa na podstawie zwykłego indosu⁴¹. W praktyce najczęściej będzie występował indos pełnomocniczy posiadający formę indosu własnościowego (pełnego). W tym przypadku indosant przenosi weksel na drugą osobę nie w zamiarze przeniesienia własności i weksla, lecz celem wytworzenia dla tej osoby legitymacji do inkasowania weksla.

Indos powierniczy nazywany jest również niekiedy indosem pozornym. Istota pozorności tego indosu polega na tym, że wygląda on tak, jak gdyby indosatariusz nabył weksel na własność i stał się samoistnym wierzycielem wekslowym, aczkolwiek według umowy stron posiada go w imieniu własnym, lecz na rachunek indosanta⁴².

W przypadku indosu powierniczego mamy do czynienia ze szczególnym rodzajem powierniczej czynności prawnej. Z gospodarczego punktu widzenia właścicielem i wierzycielem weksla pozostaje

nadal indosant. Z tego względu bardziej prawidłowa wydaje się nazwa „indos powierniczy” a nie „indos pozorny”.

Istota czynności prawnej powierniczej polega na tym, że jedna strona dokonuje na rzecz drugiej przysporzenia prawa celem osiągnięcia takiego celu gospodarczego, do którego prawo to w zasadzie nie jest potrzebne. Druga strona zobowiązuje się natomiast do niekorzystania z tego prawa w zakresie wykraczającym poza ten cel. Nabywca prawa uzyskuje pozycję powiernika⁴³. W wyniku takiego indosu dochodzi więc do powierniczego (fiducjarnego) nabycia weksła i inkorporowanej w nim wierzytelności wekslowej. Indosant jest powierzającym (fiducjantem) a indosatariusz powiernikiem (fiducjariuszem). Indosatariusz staje się wierzycielem wekslowym z tego indosu, jednakże z gospodarczego punktu widzenia zachowuje pozycję jak zastawnik lub pełnomocnik.

Indos powierniczy zakłada istnienie między indosantem a indosatariuszem umowy, wskutek której powstaje między nimi stosunek obligacyjny. Polega on na tym, że indosatariusz uzyskuje na zewnątrz, a więc wobec osób trzecich wszystkie prawa z weksła, w tym również prawo do sumy wekslowej, z którą zobowiązuje się postąpić w umówiony sposób. W przypadku zatem, gdy indos był w rzeczywistości indosem pełnomocniczym, to indosatariusz jest zobowiązany na podstawie stosunku wewnętrznego do wydania zainkasowanej sumy wekslowej indosantowi (powierzającemu). W sytuacji natomiast, gdy indos był w rzeczywistości indosem zastawniczym, to indosatariusz powierniczy uzyskuje prawo do zaspokojenia

z sumy wekslowej swojej wierzytelności. Pozostała ewentualnie nadwyżkę powinien wydać indosantowi. Stosunek wewnętrzny istniejący między indosantem i indosatariuszem jest stosunkiem, do którego mają zastosowanie przepisy kodeksu cywilnego. Indosant może zatem dochodzić swych roszczeń na podstawie powyższych przepisów w przypadku niewykonania lub nienależytego wykonania przez indosatariusza zobowiązania wynikającego z zawartej umowy⁴⁴.

Indosant nie ponosi odpowiedzialności wekslowej wobec indosatariusza. Jak już bowiem stwierdzono posiadacz weksła indosuje go w tym celu, aby indosatariusz zrobił z niego użytek w imieniu własnym, ale na rachunek indosanta. W stosunku wewnętrznym, z uwagi na wolę stron, nie dochodzi więc do przeniesienia weksła, mimo, że zastosowano formę indosu własnościowego⁴⁵.

Stosunek wewnętrzny jest oparty na zaufaniu do indosatariusza i z tego względu przedstawia dla indosanta pewne niebezpieczeństwo. Indosatariusz powierniczy działa bowiem formalnie na podstawie indosu własnościowego, a więc w stosunku zewnętrznym ma wszystkie prawa wekslowe. Może on więc dochodzić w procesie cywilnym praw z weksła w imieniu własnym. Jest nawet uprawniony do skutecznego indosowania weksła na osobę trzecią, chociaż na podstawie zawartej z indosantem umowy nie powinien tego czynić. Posiadacz takiego weksła, jeżeli nabywając go nie działał świadomie na szkodę dłużnika (indosanta powierniczego), jest chroniony przed subiektywnymi zarzutami z jego strony – art. 17 pr. weksl.⁴⁶.

2. Zarzuty dłużnika

Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 6 lutego 1935 r., C.II 2409/34 stwierdził, że jest kwestią faktu czy dany indos jest indosem własnościowym, czy też tylko indosem powierniczym. Brak zaznaczenia w indosie, że został on zamieszczony tylko dla celów inkasa nie wyłącza przeprowadzenia dowodu i ustalenia, że indos był jedynie indosem inkasowym⁴⁷. W przypadku, gdy dłużnik wekslowy udowodni, że indosatariusz jest w istocie jedynie powiernikiem, to będzie mógł bronić się zarzutami osobistymi przysługującymi mu w stosunku do indosanta. Jak już bowiem stwierdzono, z gospodarczego punktu widzenia właścicielem weksła i wierzycielem wekslowym jest indosant⁴⁸. Zarzut, że indos ma charakter powierniczy jest także zarzutem osobistym, a więc jego dopuszczalność w zasadzie

zależy od warunków z art. 17 *in fine* pr. weksl. W tym przypadku jednak już sam fakt, że indos był powierniczy oraz że indosatariusz o tym wiedział, przemawia za przyjęciem świadomego działania na szkodę dłużnika. Zarzut ten ma prawne znaczenie dopiero w związku z innymi zarzutami osobistymi, których dopuszczalność ma uzasadniać⁴⁹.

Powyższa zasada o dopuszczalności i podniesienia przez dłużnika zarzutów osobistych służących mu względem indosanta będzie miała zastosowanie jedynie w przypadku wykazania istnienia indosu pełnomocniczego. Nie dotyczy ona bowiem indosu zastawniczego, gdyż podobnie jak przy indosie własnościowym (art. 17 pr. weksl) dłużnicy wekslowi również w zasadzie nie będą mogli zastrzekać się wobec posiadacza zarzutami opartymi na swych stosunkach osobistych z indosantem (art. 19 ust. 2 pr. weksl.).

Przypisy:

- ¹ Zob. J. Mojak: *Obrót wierzycielnościami. Podstawowe zagadnienia prawne*, Lublin 1995, s. 154.
- ² Zob. St. Janczewski: *Przejęcie praw z weksła*, Warszawa 1970, s. 14.
- ³ Zob. St. Wróblewski: *Prawo wekslowe i czekowe*, Kraków 1936, s. 99.
- ⁴ Por. J. Mojak: *Indos zastawniczy*, (w:) A. Jakubecki, J. Mojak, E. Niezbecka: *Prawne zabezpieczenie kredytów*, Lublin 1996, s. 147 oraz S. Wróblewski: *iw.*, s. 139.
- ⁵ Por. A. Glasner, A. Thaler: *Prawo wekslowe i czekowe. Komentarz*, Kraków 1936 (przedruk: Wyd. „Park”, Bielsko-Biała 1992, t. 1, s. 71).
- ⁶ Zob. „Przegląd Prawa Handlowego” 1930, poz. 636.
- ⁷ Por. J. Rosenblüth: *Prawo wekslowe i czekowe. Komentarz*, Kraków 1936, t. 1, s. 313.
- ⁸ Zob. St. Wróblewski: *iw.*, s. 139.
- ⁹ Zob. A. Glasner: *Indos pełnomocniczy*, „Przegląd Sądowy” 1938, nr 5, s. 150.
- ¹⁰ Por. S. Goldberger: *Uprawnienia indosatariusza per procura*, „Przegląd Sądowy” 1938, nr 38, s. 50; tenże: *Jeszcze o uprawnieniach indosatariusza per procura*, „Przegląd Sądowy” 1938, nr 6, s. 175–176.
- ¹¹ Por. St. Wróblewski: *iw.*, s. 141; J. Rosenblüth: *iw.*, s. 316; J. Mojak: *Indos...*, *iw.*, s. 146–147.
- ¹² Zob. A.D. Szczygielski: *Prawo wekslowe i czekowe*, Warszawa 1936, s. 85.

- ¹³ Zob. „Przegląd Prawa i Administracji” 1928, poz. 153.
- ¹⁴ Zob. „Przegląd Prawa i Administracji” 1930, poz. 206.
- ¹⁵ Por. J. Rosenblüth: jw., s. 316.
- ¹⁶ Zob. „Przegląd Prawa i Administracji” 1928, poz. 153.
- ¹⁷ Por. St. Wróblewski: jw., s. 141.
- ¹⁸ „Przegląd Prawa Handlowego” 1934, poz. 1317.
- ¹⁹ Por. St. Wróblewski: jw., s. 140.
- ²⁰ Zob. M. Kopyściański: *Indos pełnomocnicy*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1995, nr 4(31), s. 29.
- ²¹ Por. J. Rosenblüth: jw., s. 320–321.
- ²² Zob. J. Mojak: *Indos...*, jw., s. 147.
- ²³ Por. St. Janczewski: jw., s. 22–23.
- ²⁴ Zob. St. Wróblewski: jw., s. 144.
- ²⁵ Zob. A. Glasner, A. Thaler: jw., s. 75.
- ²⁶ Zob. J. Rosenblüth: jw., s. 330.
- ²⁷ Por. J. Mojak: *Indos...*, jw., s. 148–149 oraz T. Komosa: *Papiery wartościowe*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1995, nr 4 (wkładka), s. 11.
- ²⁸ Zob. J. Mojak: *Indos...*, jw., s. 148–149.
- ²⁹ Por. St. Janczewski: jw., s. 23.
- ³⁰ Zob. A. Szpunar: *Zarzuty przysługujące dłużnikom wekslowym*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1993, s. 9.
- ³¹ Zob. J. Rosenblüth: *Podręcznik prawa wekslowego*, Kraków 1938, s. 61–62.
- ³² Por. S. Goldberger: *Indos poterinowy weksła*, „Przegląd Prawa Handlowego” 1938, nr 9, s. 481–482.
- ³³ Zob. „Przegląd Prawa Handlowego” 1929, poz. 457.
- ³⁴ Por. St. Wróblewski: jw., s. 148.
- ³⁵ Zob. „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1936, poz. 163.
- ³⁶ Por. St. Goldberger: *Indos...*, jw., s. 486–487.
- ³⁷ Zob. orzeczn. SN z 4 lipca 1935 r., C.I 2934/34, „Przegląd Prawa Handlowego” 1935, poz. 1446.
- ³⁸ Zob. St. Goldberger: *Indos...*, jw., s. 489–490.
- ³⁹ Por. K. Zawada: *Glosa do wyroku SN z 24 sierpnia 1988, IV PR 189/88*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 10, s. 120.
- ⁴⁰ Zob. A. Szpunar: *Komentarz do prawa wekslowego i prawa czekowego*, Warszawa 1994, s. 70.
- ⁴¹ Zob. „Przegląd Sądowy” 1935, poz. 321.
- ⁴² Por. J. Namitkiewicz: *Zagadnienie „przeniesienia własności na zabezpieczenie” na gruncie prawa polskiego*, „Przegląd Notarialny” 1948, t. 2, s. 453–454.
- ⁴³ Zob. A. Wolter: *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1972, s. 265.
- ⁴⁴ Por. St. Janczewski: jw., s. 25.
- ⁴⁵ Zob. J. Geldwerth: *Indos w zaufaniu*, „Przegląd Sądowy” 1938, nr 3, s. 83.
- ⁴⁶ Por. St. Janczewski: jw., s. 26.
- ⁴⁷ Zob. „Przegląd Prawa Handlowego” 1935, poz. 433.
- ⁴⁸ Zob. A. Szpunar: *O indosie wekslowym*, „Przegląd Sądowy” 1991, nr 4, s. 42.
- ⁴⁹ Por. J. Rosenblüth: *Prawo wekslowe...*, jw., s. 296.